

Nedvurdering af omsorgsarbejdet er et reelt problem

Af Alexander Sokol, rådgiver, Tænketanken Prospekt

Hurtigt resumé

- **Det er et reelt problem, at værdien af omsorgsarbejdet nedvurderes i det moderne samfund.**
- **Nedvurderingen skyldes bl.a. de moralske konklusioner, der ofte drages af økonomisk teori**
- **Nedvurderingen af omsorgsarbejdet er et kollektivt valg baseret på mangelfulde filosofiske, økonomiske og politiske argumenter**
- **Bedre argumenter vil føre til et bedre, mere omsorgsfuldt og mere retfærdigt samfund.**
- **Opmærksomhed på nedvurdering af omsorgsarbejde har relevans udover feminismen, fordi det også vedrører nedprioriteringen af familiers vilkår i almindelighed.**

Prospekt-notat, maj 2024

Alexander Sokol

Nedvurdering af omsorgsarbejdet er et reelt problem

Det er et reelt problem, at værdien af omsorgsarbejdet overses i vores offentlige samtale. Dette er senest blevet problematiseret i den feministiske debattør Emma Holtens bog *Underskud*, og skyldes både de uklare moralske konklusioner, der drages på baggrund af økonomisk teori og den kvantificering af samfundet, der findes sted inden for rammerne af den moderne stat. Dette skriver rådgiver i Tænketanken Prospekt, ph.d. Alexander Sokol.

Mange vil kende Emma Holten som en venstreorienteret, feministisk debattør, der specielt har arbejdet med at bekæmpe porno uden samtykke ("hævnporno", i folkemunde), og som i senere år har afholdt foredrag om bl.a. feministisk økonomi. Nu har hun udgivet bogen *Underskud: om værdien af omsorg*, der handler om, hvordan økonomisk tænkning forklejner særligt kvinders arbejde ved at undervurdere værdien af omsorgsarbejde.

En sådan forklejning vedrører os alle og berettiger i sig selv en drøftelse af Holtens bog. Jeg har dog et yderligere ærinde med nærværende notat, nemlig at argumentere for, at de problemer, som Holten drøfter, har relevans ud over feminismen, og også for dem, der befinder sig på den modsatte side af Holtens politiske ståsted. I overensstemmelse hermed har Holten da også allerede udtrykt interesse i dialog på tværs af de politiske fløje¹.

Det mest åbenlyse argument for, at Holtens projekt er tværpolitisk, er at der er en ekstremt nær forbindelse mellem Holtens mærkesag, dvs. samfundets dårlige værdiansættelse af kvinders arbejde, og en central borgerlig mærkesag, nemlig familiens vilkår.

Tænketanken Prospekt har for nylig dokumenteret, at de danske småbørnsfamilier er blandt de hårdest arbejdende² i OECD. Som flere debattører har bemærket, så er dette ikke et tilfælde, men et resultat af samfundsmæssige og politiske beslutninger³. Dette kan konkret ses ved, at regeringen ønsker, at danskerne fastholder deres arbejdsmoral⁴, også på bekostning af børnefamiliernes velfærd.

Den socialdemokratiske minister Kaare Dybvad har for eksempel fremført, at man ikke skal være ked af en gang i mellem at hente børn i børnehaven som den sidste⁵, ligesom han skarpt

---

¹ Sørensen, M. (2024). *Kaosset er her allerede*. Weekendavisen. <https://www.weekendavisen.dk/2024-18/samfund/kaosset-er-her-allerede>

² Skov, C. E. (2024). *Danske småbørnsfamilier ligger i top med fuldtidsarbejde*. Tænketanken Prospekt. <https://usercontent.one/wp/www.taenketankenprospekt.dk/wp-content/uploads/2024/04/Analyse-danske-boerfamilier-i-top-arbejde.pdf>

³ Arendt, I. & Skov, C. E. (2024). *Familiepolitik er ikke til nemme løsninger*. Jyllands-Posten. <https://jyllands-posten.dk/debat/kronik/ECE17056816/familiepolitik-er-ikke-til-nemme-loesninger/>

⁴ Svendsen, A. B. & Westphal, A. (2023). *Mette Frederiksen i nyt angreb på svigtende arbejdsmoral i Danmark*. DR. <https://www.dr.dk/nyheder/politik/mette-frederiksen-i-nyt-angreb-paa-svigtende-arbejdsmoral-i-danmark>

⁵ Rothberg, M. S. S. (2023). *Kaare Dybvad Bek: Det er okay at hente sine børn som den sidste*. DR. <https://www.dr.dk/nyheder/jindland/kaare-dybvad-bek-det-er-okay-hente-sine-boern-som-den-sidste>

kritiserede Maj Humaidan (forfatteren til *Ærø Manifestet*) for at prioritere sin familie over deltagelse i arbejdsmarkedet⁶. En sådan statsstøttet opprioritering af erhvervsfrekvensen og nedprioritering af omsorgsarbejdet i familien gør det mindre attraktivt at få børn og sværere at være partnere og forældre. Konsekvensen er, at færre får børn, og færre lykkes med at være en familie.

Det problem, som borgerlige her kerer sig om, og det problem, som Holten kerer sig om, har således samme årsag, nemlig nedvurderingen af ofte ulønnet omsorgsarbejde til fordel for den slags lønarbejde, der giver anledning til skatteindtægter. Omsorgsarbejde udføres mere af kvinder end mænd (jf. Rockwools Fondens undersøgelse⁷ fra 2018), og derfor er nedvurderingen et feministisk problem. Men det er arbejde, der både udføres af mænd og af kvinder, og når det vurderes lavt, så medfører det alt andet lige, at der bliver gjort mindre af det, og at alle de, der udfører det, trives dårligere og ikke modtager den anerkendelse, som de fortjener.

Økonomiske stråmænd

Holtens fremfører i sin bog en tese om, at en væsentlig medvirkede årsag til den moderne nedvurdering af omsorgsarbejdet stammer fra selve de politologisk-økonomiske linser, som vi anskuer samfundet med. Før jeg beskriver, hvad denne tese præcist består i, vil jeg for god ordens skyld rapportere et par anker mod Holtens bog, der efterhånden er blevet bemærket af mange. Holten kritiserer et bredt spektrum af tænkere fra det syttende århundrede og fremefter, såsom Thomas Hobbes, John Locke samt en række af økonomer fra det nittende og tyvende århundrede. I mange tilfælde er kritikken velbegrundet. Men hun udlægger hyppigt sine opponenteres tanker i et så karikeret negativt lys, at det bliver misvisende. Og når økonomer (f.eks. Produktivitetskommissionen) selv italesætter deres metodemæssige udfordringer, så præsenterer hun det ikke som ydmyghed eller selvindsigt, men som noget nær en indrømmelse af skyld.

Vores økonomiske modeller har bestemt mangler, og den nytteoptimerende agent, der er allestedsnærværende i sådanne modeller, karikerer mennesket på en måde, der medvirker til den økonomiske videnskabs blinde vinkler. Men økonomerne har ikke gjort deres simplificerende antagelser ud af dovenskab eller manglende forståelse for menneskets psykologi. Økonomi er en nøjeregnende disciplin, hvor det kræver møje og mange fejlslagne anstrengelser at nå resultater. Når økonomer anvender karikerede modeller, så er det fordi, at det ikke endnu er lykket nogen at gøre det bedre.

Holtens kritik af økonomerne minder derfor til tider lidt om en kritik af en kirurg, der opererede en patient, som efterfølgende døde. Det ville bestemt have været bedre, hvis kirurgen havde reddet patienten, men der er jo desværre grænser for, hvad vi mennesker formår, og det samme

---

⁶ Oldager, M. (2023). *Minister kritiserede populær forfatter: 'Hvis alle levede, som hun gjorde, så er hun godt klar over, at vi ville gå i stå'*. DR. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/minister-kritiserede-populaer-forfatter-hvis-alle-levede-som-hun-gjorde-ville-vi-gaa>

⁷ Bonke, J. & Christensen, A. E. W. (2018). *Hvordan bruger danskerne tiden?*. Rockwool Fonden. <https://rockwoolfonden.dk/udgivelser/hvordan-bruger-danskerne-tiden/>

gælder vores økonomer. Herudover misrepræsenterer Holten til tider økonomiske forhold og begreber (se f.eks. Informations anmeldelse⁸ for detaljer herom) og rapporterer i visse tilfælde fra sine kilder på så farvet måde, at man nemt kan blive skeptisk i almindelighed over for hendes påstande. Den kritik, der er blevet rettet mod Holten, er således berettiget.

Omsorgsarbejde i den sociale kontrakt

Men nok om det. Så nemt er det heller ikke at bedrive økonomisk og politologisk kritik, og det nærværende væsentlige mål er at artikulere, hvordan politologiske og økonomiske teorier fører til forklejning af omsorgsarbejde. Jeg vil fremhæve tre måder, hvorpå dette sker, som Holten berører i sin bog, nemlig:

- Omsorgens nedvurdering i teorier om den sociale kontrakt
- Omsorgens nedvurdering i moralfilosofi baseret på økonomisk teori
- Omsorgens nedvurdering som følge af manglende kvantificerbarhed

Teorier om den sociale kontrakt er teorier om, hvordan stater kan opstå ved hjælp af individers frivillige indgåelse af aftaler. Det er ikke teorier, der forsøger at beskrive, hvordan stater i praksis opstår, men teorier om, hvordan idealiserede rationelle individer ville organisere stater til deres fælles gavn.

Da de fleste af os ønsker, at vi organiserer os efter rationelle principper, kan sådanne teorier bruges til at argumentere for, hvordan stater bedst organiseres, for eksempel hvilke borgerrettigheder, der bør etableres. Holten beskæftiger sig fortrinsvis med de tidlige teorier om den sociale kontrakt, som udviklet af Thomas Hobbes og John Locke. Hun bemærker blandt andet, at deres teorier fortrinsvis handler om voksne individer, der overvejer, hvor meget frihed de bør overlade til staten. Det betyder, at det omsorgsarbejde, som det kræver at producere sådanne individer, antages at være givet på forhånd.

En sådan antagelse genfinder vi i moderne kontraktteori. Når John Rawls beskriver, hvordan samfundets indbyggere ville diskutere statens indretning bag uvidenhedens slør, så beskriver han voksne individer, der overvejer, hvordan de sikrer, at alle kan leve autonome liv. Når Robert Nozick beskriver, hvordan samfundets indbyggere ville blive enige om at etablere en minimalstat, så beskriver han voksne individer, der ønsker at beskytte frugterne af deres arbejde. I begge tilfælde foregår disse individers drøftelser overordnet set som om, at det omsorgsarbejde, som det kræver at producere voksne individer, ikke er en afgørende del af den sociale kontrakts kalkyle.

Dette kan føre til svagheder i deres argumenter. For nu at tage et konkret eksempel, så baserer libertarianistiske teoretikere såsom Nozick sig på en antagelse om ”selvejerskab”. Libertarianistiske teorier har stærke ejendomsrettigheder, og en måde, hvorpå de kan etablere

---

⁸ Druedahl, J. (2024). *Emma Holtens nye bog rejser vigtig samfundsdebat, men misrepræsenterer økonomisk tænkning*. Information. <https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2024/04/emma-holtens-nye-bog-rejser-vigtig-samfundsdebat-misrepraesenterer-oekonomisk-taenkning>

disse, er ved at postulere, at alle mennesker i en passende forstand ejer deres eget legeme og derfor også det arbejde, legemet udfører.

Det kan jo lyde meget plausibelt. Men som f.eks. politologen Susan Okin bemærkede i *Justice, Gender and the Family*, så medfører dette strengt taget, at Nozicks teori ikke fører til et samfund af frie individer, men til et matriarkalsk slavesamfund, eftersom børn åbenlyst er produktet af kvinders legemers arbejde og derfor er kvindernes ejendom (Okin bemærker lakonisk, at den sæd, som kvinder behøver for at producere børn, ofte kan fremskaffes gratis). Okins observation kan ligne et kuriosum, men det er den ikke. Den måde, hvorpå Nozick når frem til sin individualistiske teori om staten, er ved at fastholde individets selvejerskab selv i radikale situationer. Okins observation viser, at libertarianisternes tese om selvejerskab kun fører til den individualistiske minimalstat, når værdien af kvinders reproduktive omsorgsarbejde tilsidesættes.

En anden måde, hvorpå kontraktteorier underkender omsorgsarbejde, er ved en uvillighed til at postulere familiebaserede etiske forpligtelser. De hypotetiske individer, der drøfter den sociale kontrakt, kan naturligvis godt antages at have familier, herunder børn og forældre (og i *Second Treatise of Government* drøfter Locke da også indretningen af familier). Men eftersom forhandlingen af den sociale kontrakt fortrinsvis antages at ske mellem individer, der er mere eller mindre uinteresserede og uforpligtede over for hinanden, så bliver kontrakten baseret på en implicit antagelse om, at familier er ”familiernes eget ansvar”.

Hermed mener jeg, at de parter, der forhandler den sociale kontrakt, godt kan inddrage deres familiers ve og vel som en prioritet i den sociale kontrakt, men denne ve og vel er deres *personlige* prioritet, der opfattes som på linje med deres prioritering af frihed og materielle goder. Familien bliver gjort til et individuelt anliggende.

De sociale kontrakter får derfor svært ved at inddrage, hvad de fleste af den virkelige verdens mennesker føler, nemlig at vi *i fællesskab* har en forpligtelse ud over det rent private til at sikre, at de iblandt os, der er afhængige af andre – såsom børn og ældre – behandles med tilstrækkelig omsorg. Teorier om den sociale kontrakt gør omsorgsarbejde til et individuelt, amoralsk anliggende, og disse teorier ender derfor med at argumentere for, at fællesskabet kun bør understøtte sådant arbejde i det omfang, at individer kan gøre deres ønske herom gældende i en egenlystteorienteret forhandling.

Omsorgsarbejde og økonomisk retfærdighed

En anden måde, hvorpå omsorgsarbejde nedvurderes, er ved ”økonomisk baseret” moralfilosofi. Økonomi er et vidensfelt, der ikke nødvendigvis behandler, hvordan samfundet bør indrettes eller hvad en retfærdig fordeling af samfundets goder består i. Økonomer kan opstille teorier, der forklarer faktiske økonomiers beskaffenhed, eller beskriver konsekvenserne af forskellige måder at indrette samfundet på. Under en skarp opdeling af opgaver, er det så politikernes opgave at kombinere de økonomiske teorier med værdimæssige prioriteter for at nå frem til gunstige politiske beslutninger. Ikke desto mindre er det fristende at drage etiske og politiske

konklusioner af de økonomiske teories resultater, og Holten beskriver, hvordan noget sådant sker.

To økonomiske studieobjekter er *optimalitet* og *prismekanismer*. En økonomisk tilstand (såsom en fordeling af goder eller en økonomisk politik) er optimal, hvis den i en passende forstand ikke lader sig forbedre. Indenfor velfærdsøkonomien findes der matematiske teoremer, som viser, at frie markeder under visse antagelser besidder ligevægtstilstande, der også er optimale tilstande. Økonomisk teori benytter sig ofte af begrebet *nytte* for at tale om optimalitet. Nyttebegrebet gør det muligt at rangere økonomiske tilstande, og velfærdsøkonomiens matematiske teoremer viser, at frie markeder under visse antagelser bevæger sig i retning af nytteoptimale ligevægtstilstande.

Et markeds prisme mekanisme er den måde, hvorpå priser på varer opstår i et marked. I visse planøkonomier dikteres priserne af staten. I et frit marked dikteres priserne gennem markedsdeltagernes handler. Således er der ingen i Danmarks økonomi, der har besluttet, hvad en pose kartofler skal koste. Prisen er opstået ved, at mange købere og sælgere har handlet kartofler for penge, hvorved en pris er blevet etableret. I et frit marked, igen under passende antagelser, sikrer prisme mekanismen at prisen på lønarbejde bliver lig lønarbejdets marginale produktivitet, dvs. den ekstra værdi, som arbejdet resulterer i.

Alt dette er naturligvis stileret, og ingen af disse konklusioner fører alene til videre konklusioner om etik og retfærdighed. Men det er fristende at drage to sådanne konklusioner, nemlig for det første at frie markeder er et moralsk gode, eftersom de er nytteoptimale, og for det andet at den løn, der gives i et frit marked, er retfærdig, eftersom den i en passende forstand modsvarer værdien af arbejdet.

De to konklusioner er så ligefremme, at de kan virke uomgængelige og selvindlysende. Men hvis man er villig til at drage de to konklusioner, har man uforvarende taget et farefuldt spring fra økonomisk og til moralsk teori, der blandt andet indebærer en retfærdiggørelse af de i det mindste relativt utiltrækkende lønninger og arbejdsforhold, som omsorgsarbejdere (sygeplejersker, SOSU-hjælper, lærere, pædagoger osv.) ofte arbejder under.

En forbilledlig dekonstruktion af argumenterne for, at de økonomiske ligevægtslønninger er retfærdige, kan findes i artiklen *On the Very Idea of a Just Wage*⁹ af den canadiske filosof Joseph Heath. En af Heaths vigtigste observationer er, at de forhold, der fastsætter prisen på arbejde, ikke er de samme som de forhold, der fastsætter hvad retfærdighed er.

Lønninger afhænger af forhold som produktivitet, udbud og efterspørgsel, mens retfærdighed (alt efter ens teori om retfærdighed) handler om forhold som lige fordelinger af goder, størrelsen af ens indsats uagtet det faktiske produkt, pligten til ikke at udnytte andres svage positioner, og pligten til at drage omsorg for andre mennesker.

---

⁹ Heath, J. (2018). *On the very idea of a just wage*. Erasmus Journal for Philosophy and Economics, Volume 11, Issue 2

Derfor er der ingen simpel sammenhæng mellem det frie markedes lønninger og retfærdige lønninger, da sidstnævnte er et mere moralsk kompliceret begreb. Og når fordelingen af markedets løngoder ikke er retfærdig, svækkes argumenterne for de frie markeder. For optimaliteten af de frie markeder er ikke et entydigt gode, hvis fordelingen af markedets goder ikke er retfærdig efter kriterier, der ligger ud over det økonomiske.

Der er altså årsager til at tvivle på de ellers så oplagte argumenter om moral og retfærdighed, der kan afledes af økonomiske resultater. Ikke desto mindre er sådanne argumenter gængse, og de fører til nedvurdering af omsorgsarbejde. I et hypotetisk samfund, hvor løn bliver fastsat efter bredere kriterier end det frie markedes prismekanisme, vil omsorgsarbejdere formodentlig blive lønnet bedre og værdsat mere.

Men i et samfund, hvor lønnen bliver fastsat efter det frie markedes prismekanisme, står de til at blive lønnet komparativt dårligt. Årsagerne hertil er mange, f.eks. at der er et stort udbud af omsorgsarbejdere, og at omsorgsarbejdere ikke let kan skifte til andre vellønnede positioner. Sammenlign dette f.eks. med markedet for forsikringsmatematikere, som der uddannes relativt få af, og hvis kompetencer kan anvendes af mange finansvirksomheder, der har høj produktivitet og derfor kapacitet til at betale høje lønninger.

Forsikringsmatematikere og sygeplejersker har ikke samme økonomiske produktivitet, men samfundets omsorg for dem, der har behov for det, er en moralsk bunden opgave. Nogen *skal* udføre den opgave, og fra et moralsk synspunkt er det ikke klart, hvorfor disse skal betales så meget dårligere, bare fordi deres marginale produktivitet ikke er lige så høj som en forsikringsmatematikers.

Omsorgsarbejde og kvantificerbarhed

Tilbage står den tredje måde, hvorpå omsorgsarbejde nedvurderes, nemlig ved ikke at blive inkluderet fyldestgørende i de økonomiske modeller. Denne manglende inklusion er et eksempel på en generel mangel på synligheden af omsorgsarbejde, der jævnligt er blevet bemærket af feminister, f.eks. i Arlie Hochschilds bog *The Second Shift*.

Holtens drøfter, hvordan meget omsorgsarbejde ikke er lønnet arbejde, og derfor ikke altid fremtræder så tydeligt som lønnet arbejde i økonomiske undersøgelser. Eksempler på sådant ulønnet omsorgsarbejde findes overalt. At passe sine børn, at lytte til sin kæreste, at hjælpe sine venner og meget andet er ulønnet omsorgsarbejde, men de figurerer ikke under en sådan rubrik i nationens BNP eller i Finansministeriets regnemodeller.

Holtens kritik af de økonomiske modeller er ikke altid rimelig, men den underliggende pointe er valid. Principielt vedrører den dog ikke blot vores økonomiske modeller, men vores anstrengelser for at kvantificere virkeligheden i almindelighed.

Alle politiske beslutninger om samfundets organisering træffes under afvejning af modsatrettede prioriteter. For at udføre en sådan afvejning har vi brug for at forstå vores beslutningers konsekvenser angående disse prioriteter. I et så kompliceret samfund som

Danmark, hvor enhver politisk beslutning påvirker betydelige folkemængder, har vi intet reelt alternativ til at kvantificere og aggregere effekterne.

Tal er det entydige redskab vi besidder, der tillader os at summe mange små effekter sammen til en stor. Den eneste metode, der lader os træffe politiske beslutninger på et sagligt grundlag, er derfor at kvantificere samfundet og modellere det. Men det har den konsekvens, at medmindre man er en meget årvågen (eller ideologisk) politiker, så risikerer man fortrinsvis at basere sine beslutninger på det, der kan kvantificeres. Derfor er Finansministeriets regnemodeller blevet så indflydelsesrige. De udgør en kvantificeret linse, som politikere kan bruge til at træffe beslutninger med.

Kvantificeringen og den følgende ”teknokratisering” af staten har altså sine årsager. Men den har også den konsekvens, at de forhold, der kan kvantificeres, får bedre vilkår relativt til andre forhold. Der er intet odiøst i dette. Tag venskaber som et eksempel. De fleste af os anser venskaber som et vigtigt gode. Men hvor vigtigt? Hvor meget bedre bliver vores liv, hvis vi arbejder mindre og er mere sammen med vores venner? Hvis staten skal træffe en beslutning om at skabe bedre rammer for borgernes venskaber, f.eks. ved at sænke antallet af timer i arbejdsugen, eller ved at støtte lokale fællesskaber mere, så skal den afveje værdien af venskaber mod værdien af økonomisk aktivitet. Hvordan gør man noget sådant? Hertil kommer, at mennesker, der har flere venner, er mere glade og mindre syge. Således vil bedre venskaber føre til højere produktivitet. Men hvordan skulle det lade sig gøre at etablere, hvor meget mere produktiv man bliver ved at være en bedre ven? Når vi ikke kender svarene på de spørgsmål, bliver det sværere (men dog ikke umuligt) at træffe prioriteringer angående venskaber kontra økonomisk aktivitet.

Et yderligere problem er, at hvis man skal vælge mellem en sikker gevinst og en usikker gevinst, så er det fristende, ja endda rationelt, at foretrække den sikre gevinst. Derfor er der alt andet lige årsag til at prioritere kvantificerbare gevinster, eftersom de i det mindste forekommer mere sikre. Sådanne gevinster handler om f.eks. erhvervsfrekvens og produktivitet. De handler derimod ikke om f.eks. social sammenhængskraft og ulønnet omsorgsarbejde. Simpel rationel risikoaversion fører dermed til dårligere vilkår for forhold, der er svære at kvantificere.

Der er dog ingen grund til at anlægge et dystopisk syn på sagen. Vi ved alle, at andet end BNP er væsentligt i livet. Det er jo derfor, at alverdens institutter i Danmark producerer statistik, som skal hjælpe til at afveje forskellige goder mod hinanden. Vi ved, hvor mange der bliver skilt, hvor mange der er ensomme, hvor længe folk lever og meget andet, og vi forsøger konstant at afdække, hvordan de variable virker på hinanden.

Vi lever langt fra i en verden, hvor det kun er kolde økonomiske indikatorer, der bruges til at styre landet. Men det er ikke desto mindre sandt, at det i et kvantitativt baseret politisk regime er fristende at styre efter præcise, hårde indikatorer i stedet for kvalitative mål, og dette giver alt andet lige dårligere vilkår for det ulønnede, kvalitative omsorgsarbejde. Politikere og andre

beslutningstagere har derfor brug for at være specielt opmærksomme på vilkårene for det umådeligt væsentlige ulønnede og ofte usynlige omsorgsarbejde, der pågår overalt i samfundet.

De analyser, vi har set over de seneste år, hvor den psykiske mistrivsel er stigende og børnefamiliernes forhold er så hårde, at mange par knækker under presset, viser, at vores fælles anstrengelser for at løse denne opgave ikke har været tilstrækkelige.

Den universelle feminisme

Holten bemærker flere gange i sin bog, at samfundets forklejning af omsorgsarbejde måske nok er et feministisk problem, men det er også et alment problem, for både mænd og kvinder deltager i omsorgsarbejde og ønsker at deltage i det. Ja, det kølige begreb ”omsorgsarbejde” dækker jo for mange af os over selve det, der giver livet fylde, nemlig de kærlighedshandlinger, vi gør for hinanden.

Både Holten og mange andre, som arbejder med disse problemer, etiketterer sig som feminister, men fastholder, at feminismen er et universelt anliggende. Nu om dage er feminisme – i lighed med socialisme, liberalisme og konservatisme, for den sags skyld – dog et paraplybegreb, der dækker over et bredt spektrum af standpunkter.

Ligesom det gælder for klassiske politiske ideologier, så er det ikke alle feminismens varianter, der reelt er universelle. Men feminismens originale kerne er universel, for retfærdighed, omsorg og fællesskaber er universelle anliggender. De problemstillinger, som Holten drøfter i sin bog, er derfor relevante for os alle.